

Ekomuzeológia: naozaj ju potrebujeme a čo nového vyjadruje?

ZBYŠEK ŠUSTEK

ÚSTAV ZOOLOGIE SAV, BRATISLAVA

Ekobetón a iné eko

Konflikt rozumu a inštinktov

Módnosť v jazyku a odbornom názvosloví

Muzeológia, ekomuzeológia a (eko)parazitizmus

Väčšina filozofických a náboženských systémov je prísne antropocentrická. Táto orientácia vyplýva z inštinktívnej výbavy človeka, ktorý ako každý iný živočích nemá nijaké zábrany prisvojiť si v prírode čokoľvek, čo možno zjesť alebo čo môže uspokojiť akúkoľvek potrebu či chuťku, a samozrejme, neobmedzene sa rozmnožovať. Takáto inštinktívna výbava sa v hlbokkej minulosti sformovala ako významná a pôvodne veľmi funkčná adaptácia umožňujúca každému živočíšnemu druhu vôbec prežívať. Pri všetkých druhoch okrem človeka však jej pôsobenie koriguje tlak prostredia do tej miery, že sa nemôže prejaviť deštruktívne. Ich inštinktívna výbava a tlak prostredia tak vytvárajú stabilný systém kontrolovaný negatívnou spätnou väzbou.

Rozumové schopnosti človeka, jeho vynaliezavosť a činnosť, resp. rôznymi spôsobmi zakrývaná hravosť, vyradili pôsobenie týchto kontrolných mechanizmov do takej miery, že dovolili inštinktívnej výbave človeka vybudovať súbor silných pozitívnych spätných väzieb vytvárajúcich v úzkej súčinnosti výrazne nestabilný systém smerujúci ku katastrofe. Na druhej strane však rozumové schopnosti človeka zatiaľ nedokázali účinne prevziať úlohu vyradených mechanizmov kontrolovaných jeho inštinktívne motivované správanie.

Inými slovami: vážnym problémom súčasnej civilizácie nie je primárne stav životného prostredia, ale priepastná vývojová disproporcía inštinktívnej a rozumovej výbavy človeka a jeho stále silne prevažujúca neochota či skôr neschopnosť si túto skutočnosť uvedomiť a vyvodíť z nej praktické dôsledky, resp. je to neriešený a možno aj neriešiteľný konflikt rozumu a domínujúcich, i keď neuvedomovaných inštinktov.

Ešte inak povedané, akokoľvek významné (vy)riešenie problémov životného prostredia predstavuje iba čiastkové odstránenie následkov, ale nie riešenie príčiny, ktorá ich vyvoláva. Z tohto pohľadu tzv. eko-paradigma (Stránský 1999) nie je ničím iným ako zámenou príčiny za následok.

Je iste veľmi pozitívne, že praktické, všade hmatateľné dopady ľudskej činnosti na biosféru i pozoruhodné poznatky, konkrétne i všeobecné, ktoré ekologické vedy v ostatných desaťročiach získali pri objasňovaní vzťahov medzi živými organizmami navzájom a ich prostredím, sa stali predmetom záujmu spoločenských vied, najmä filozofie. Na druhej strane však najmä filozofia, ktorej poslaním je syntetizovať poznatky iných vied a vytvárať názor(y) na život a jeho zmysel, tým plní len svoju základnú úlohu. Keby totiž tieto problémy a fakty ignorovala, spreneverila by sa svojmu poslaniu. Považujem preto za nezmyselné a nadbytočné, ak by sa z jej rámca mala vyčleňovať akási „ekofilozofia“ (ekologizujúci filozofovia by si však

mali uvedomiť, že ide o úlohu riešiteľnú len v tesnej súčinnosti s profesionálnymi ekológmi, a nevytvárať ilúziu, že práve oni sú tí ozajstní ekológovia). Okrem toho plnenie základných úloh netreba nijako zvlášť honorovať, hoci napr. iba „polepšením“ názvu na „ekonázov“ (ani stredovekí panovníci „nepolepšovali“ erby šľachticom len tak, mir nichts, dir nichts, i keď ich to nič nestálo).

V úplne rovnakom postavení je aj muzeológia. Záujem múzeí o životné prostredie, dokumentáciu a popularizáciu jeho vývoja a problémov vyplýva priamo z ich poslania kultúrno-osvetovej i vedeckej inštitúcie. Považujem za zavádzajúce a mátauce vytvárať dojem, že toto poslanie múzeá neplnia alebo že ho dokonca vôbec nevidia, lebo ich personál je v zajatí zatuchnutých škatuľkárskeho, prísne taxonomického či systematického prístupov k videniu prírody. Stačí si napr. pozrieť výborne zvládnutú expozíciu Prírodovedného múzea Grigore Antipa v Bukurešti, ktorá návštevníka zoznámi s jednotlivými biómami zastúpenými v Rumunsku a ich faunou. Mobilizácia tejto expozície pred nikým ani na sekundu neutají, že vznikla pred desaťročiami. Ale desaťročia možno zodpovedne hovoriť, že expozícia je výborná. Pritom treba zdôrazniť, že táto expozícia, resp. celé múzeum, je životným dielom človeka, ktorý síce určite nemal (eko)muzeologické vzdelanie, ale zato bol mimoriadne talentovaný zoológ a ekológ. Podobne možno menovať Ekologicko-poľnohospodárske múzeum univerzity v Rennes, prírodovedné expozície múzeí v Ženeve, Bruseli a inde.

Živosť, pôsobivosť a výpovedná hodnota múzejnej expozície, citlivý a prehľadný výber exponátov, naznačenie ich vzťahov a funkcie alebo ukážky pracovných postupov a esteticky upravené expozície patria k základným cieľom múzejnej práce. A to úplne nezávisle od konkrétneho odborného zamerania múzea. Dosiahnuť tento cieľ však, podľa môjho názoru, možno iba v úzkej spolupráci špecialistu v tom-ktorom odbore a teoreticky vzdelaného muzeológa vybaveného praktickými skúsenosťami s prácou v múzeu a s prezentáciou dvoj- a trojrozmerných predmetov. Vklad špecialistu do tejto spolupráce je hlavne vecný a koncepčný. Naopak, vklad muzeológa je skôr všeobecne metodický. Napriek špecifikám jednotlivých prezentovaných tém má univerzálnu povahu, rovnako, ako sa v najrozmanitejších oblastiach ľudskej činnosti využíva napr. ten istý tabuľkový procesor, relačná databáza alebo tie isté matematicko-štatistické testy.

Nenazdávam sa, že podľa aplikácie takýchto univerzálnych metodických prístupov prestupujúcich naprieč celé spektrum ľudských aktivít – a muzeológia k nim patrí – je potrebné pod-

la konkrétnej aplikácie z ich rámca vyčleňovať nejaké zvláštne hraničné odbory a vymýšľať k nim osobitné názvy, prípadne z už hraničných odborov umelo vytvárať odbory ešte hraničnejšie. Považujem to za mätenie ľudí a zbytočnú záťaž jazyka.

Okrem toho mám pocit, že ľudia s hlbokou erudíciou v nejakom špecializovanom, najmä bohatou faktografiou zafarbenom odbore zvládajú nové poznatky rozširujúce ich metodickú výbavu alebo umožňujúce komunikovať so špecialistami iného zamerania ľahšie, ako síce veľmi široko, ale povrchno vzdelaní ľudia prenikajú do hĺbky špecializovaných odborov.

Keďže muzeológia je aplikovaný, metodicky zameraný odbor, čerpajúci z širokej palety vedných a technických odborov – architektúry, estetiky, psychológie, pedagogiky, chémie, umeleckých remesiel, skladovej evidencie a pod. –, obávam sa, že nie je práve najrozumnejšie jej výučbu zafažovať ďalšími, v svojej podstate iba všeobecnými a povrchnými znalosťami odboru (ekológia a vied o životnom prostredí), o ktorom by síce v modernej spoločnosti mal každý všeobecne vzdelaný človek vedieť čo najviac, ale ktorý predstavuje iba úzky výsek okruhu pôsobnosti múzeí. S pomocou znalostí, ktoré je možné v takto kombinovanom štúdiu poskytnúť, bude jeho absolvent schopný nanajvýš produkovať síce vzletné, ale prázdne a neraz aj nie veľmi zrozumiteľné konverzačné „ekokotkodákanie“. Treba v tejto súvislosti dôrazne upozorniť na analogické postavenie múzea a vysokých škôl, kde významným činiteľom zaručujúcim kvalitu výučby je povinnosť vysokoškolských učiteľov popri pedagogickej práci sa aktívne venovať výskumnej práci v svojom odbore. V ekológii to platí dvojnásobne.

Pri koncipovaní študijného odboru treba rátať aj s tým, že pri všetkej úcte nie všetci 19-roční ľudia majú naozaj ujasnené, čím sa chcú v živote zaoberať a nie vždy majú vypestovanú schopnosť podľa názvu rozoznať reálnu hodnotu a perspektívnosť ponúkaného študijného odboru, prípadne možnosť sa s niekým kvalifikovane poradiť.

Nazdávam sa, že veľký potenciál muzeológie a jej výučby nespočíva v hľadaní veľmi špecializovaných a názvoslovne demonštrovaných možností svojho uplatnenia, ale naopak v tom, že ako metodická výbava prestupuje mnohými odbormi ľudskej činnosti. Som presvedčený, že práve táto okolnosť ju kvalifikuje ako jedno z médií, ktoré pomôžu preklenovať dnes už priepastné a čoraz viac sa prehľbujúce komunikačné bariéry medzi prírodovedecky, technicky a humánne vzdelanými ľuďmi, ktoré hrozia vznikom vzájomne sa nechápucich a o sebe neinformovaných kultúr.

Tolko k obsahovej stránke ekomuzeológie a jej výučbe. Je tu však aj aspekt etický a jazykový.

Známe Parkinsonove zákony, napriek tomu, že boli formulované iba ako karikatúra konkrétnej veľkej zbyrokratizovanej inštitúcie (inak by totiž asi neboli pre širokú verejnosť stráviteľné), dokonale opísali obdivuhodnú schopnosť jednotlivca vytvárať si v ľudskej spoločnosti svoje osobné „ekologické niky“ zabezpečujúce živobytie a úžasnú schopnosť rozvinúť lavínovito sa šíriace úsilie na ich reštitúciu, ak svoju niku stratí početnejšia, záujmovo spätá skupina ľudí.

Praktickou ukážkou všeobecnej platnosti Parkinsonových zákonov je fascinujúca obfuba, s akou ľudia, ktorí nemajú o problematike vzťahov človeka k prírode najmenšiu potuchu, parazitujú na problematike životného prostredia zneužívaním častice „eko“, prípadne celého slova ekológia.

Stavebná firma sa bez ostychu nazve Eko-betón. Priam nadšenie biológa musí vyvolať názov kúrenárskej firmy Ekotop. Ak tvorcom názvu odpustíme čechizmus (ekologické topení), treba im pripomenúť, že nimi vytvorené skratkové slovo je vedecký termín pre neživú zložku ekosystému. Módny návrhár, teda bytosť výsostne antiekologicky orientovaná, skrýva svoje energeticky a materiálno náročné výrobky krátkodobej spotreby pod pojem „ekologická móda“. Psychológ či psychiater zaoberajúci sa duševnou hygienou zvýši atraktivnosť svojho pôsobenia zavádzajúcimi a navyše nezmyselnými kryptonymami „hlbinná ekológia“, či „ekológia duše“.

Niekde viac, niekde menej, ale takmer vždy tieto „ekonázvy“ predstavujú zmes pokrytectva, snahy zakryvať skutočnú podstatu veci alebo sa navonok identifikovať s niečím, čomu síce vôbec nerozumiem, ale čo intuitívne považujem za moderné a od čoho očakávam lacný zisk alebo výhody.

Iba bratislavské Zlaté stránky obsahujú 33 „ekofiriem“. Konfrontácia ich názvov s predmetom činnosti, pokiaľ je v Zlatých stránkach vôbec uvedený, pritom ukazuje, ako používanie častice „eko“ môže sémanticky zavádzať. Časť z týchto firiem sú totiž účtovnícke a poradenské firmy. Spoločná etymológia slov „ekonómia“ a „ekológia“ síce s kúzlom nechceného prezrádza, že ekonómia je vlastne iba úzko špecializovaný úsek produkčnej ekológie zameraný na štúdium zákonitostí tokov hmoty a energie a ich praktickú reguláciu v populácii druhu *Homo sapiens* Linnaeus, 1758, (takže tu vlastne k žiadnej zámene paradoxne nedochádza), ale na druhej strane úplne odlišné, ba priam nezlučiteľné myšlienkové výbavy a motivácie súčasnej ekonómie a ekológie prepozičujú predpone „eko“ úplne iné významy. Vznikajú z nej teda akési zvláštne homonymá, ktorými sa charakterizujú, resp. zakrývajú diametrálne odlišné veci.

Aby sme však boli spravodliví, treba priznať, že epidémii názvoslovnej „ekovlny“ sa začiatkom 90. rokov nedokázali ubrániť ani niektoré ústavy SAV. Od zavedenia častice „eko“ do ich názvu sa dokonca očakávalo, že uľahčí vznik alebo osamostatnenie nových ústavov. Jediným reálnym produktom však bolo, že v zahraničí nikto „ekonázvy“ nechápal a takmer všetci ich sústavné komolili. Druhotne vytvorené, fraktálne štruktúry pripomínajúce „ekonázvy“ zahraničného pôvodu však našťastie neprežili obálku, na ktorej boli napísané. Vďaka bohu – zdravý kritický duch zvíťazil a postihnuté ústavy sa vrátili k tradičným, ale výstižným názvom.

Zrejme jazykové opotrebovanie častice „eko“ by malo byť vážnou výstrahou pri serióznej tvorbe nových názvov. Je aj formálnym jazykovým dôvodom, prečo by sa s touto časticou slovo muzeológia nemalo spájať.

P. S.

Pokiaľ láskavému čitateľovi chýbajú v tomto diskusnom príspevku početné odvolávky na authority, nech mi, prosím, zhovievavo odpustí. Necítim sa byť stredovekým scholastikom, aby som váhu svojich názorov musel odvodzovať od klasikov – neboli by to totiž moje názory. Rovnako láskavého čitateľa ubezpečujem, i keď na to príspevok vôbec nevyzerá, že moje jazykové znalosti zďaleka nie sú ohraničené obzorom ruštiny, ktorú som však na rozdiel od mnohých súčasných konjunkturalistov neprestal používať a hlboko čtiť.

Literatúra

STRÁNSKÝ, Z. Z., 1999: *Potrebuje eko-muzeológiu?* Múzeum, 45, č. 2, s. 18–20.